

Sam Mirza'nın Tuhfe-i Sami Adlı Tezkiresinde Geçen Şair Seyyidler ve Şii Âlimler

 MEHMET DAĞLAR^a

Geliş Tarihi: 03.08.2018 | Kabul Tarihi: 10.04.2019

Öz: Safevi Devletinin kurucusu Şah İsmail'in oğullarından olan Sam Mirza Şah Tahmasb döneminde Horasan valiliği görevini yürütmüş ancak isyan ederek ağabeyinin yerine geçmek istediği için gözden düşmüş ve hapsedilmiştir. Sam Mirza siyasi hayatta umduğunu bulamamış kendini daha çok ilmi faaliyetlere adanmıştır. Ömrünün son yıllarında Tuhfe-i Sami adında yazdığı tezkiresinde on altıncı asrın İranında yaşamış olan şairler hakkında bilgiler vermiştir. Çalışmamızda Sam Mirza'nın bu eseri incelenerek Seyyid ve Ulema sınıfından şairler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sam Mirza, Tuhfe-i Sami, tezkire, seyyid, ulema.

^a İğdır Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
mehmetdaglar34@gmail.com

Sayyid Poets and Shiite Scholars in Sam Mirza's Tezkirah Entitled Tuhfa-i Sami

Abstract: During the reign of Shah Tahmasb, Sam Mirza the son of Shah Ismail, the founder of the Safavid State, he served as governor of Khorasan but was dismissed and imprisoned for revolt and wanted to replace his brother. Sam Mirza has not found what he hopes for in political life, but he devotes himself to more scientific activities. In the last years of his life, he wrote about the poets who lived in Iran in the sixteenth century in his treatise Tuhfe-i Sami. In this work of Sam Mirza was examined and poets from Sayyid and Ulama class were studied.

Keywords: Sam Mirza, Tuhfe-i Sami, tezkirah, sayyid, ulama..

© Dağlar, Mehmet. "Sam Mirza'nın Tuhfe-i Sami Adlı Tezkiresinde Geçen Şair Seyyidler ve Şii Âlimler." *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18 (2019), 77-90.

Giriş

Ebu'l Nasır Sam Mirza Safevi Devletinin kurucusu Şah İsmail'in oğludur. H.923 (1517) yılında Merağa'da doğdu. Geleneksel Kızılbaş eğitimini Şamlu Abdi Beyin oğlu Durmuş Handan almıştır. Sam Mirza ilk başta Gilan hükümetine daha sonra ise Herat valiliğine atanmıştır. Bu bölgedeki valiliği Simnan sınırından Amuye nehrine kadar olan yere kadardı¹. Sam Mirza kardeşi Tahmasb Mirza'nın oraya gönderilmesine kadar Horasan bölgesinde kalmıştır. H.941 (1534) yılında ağabeyi Şah Tahmasb'a isyan eden Sam Mirza 14 ay boyunca mücadelesini sürdürmüştür. Sam Mirza, Şahın rızası olmadan Kandahar'ı zapt etmek istemiş (1535) Fakat Lahor'dan kalenin yardımına gelen Babür'ün oğlu Kamran Mirza karşısında yenilen lalası Ağzıvar Han esir edilerek katledilince başarısız olmuştur. Sam Mirza'nın yenilmesi üzerine Ubeydullah Han yeniden Horasan'a yönelerek beş aylık bir kuşatmadan sonra Herat'ı zapt etmiştir. (15 Ağustos 1536).² H.956 (1549) yılında Erdebil tekkesi mütevellisi makamına getirilmesine rağmen isyankâr davranışlarından dolayı Kahkaha kalesine hapsedildi. Şah Tahmasb, Sam Mirzayı önce affetmiş ancak H.969 (1561) yılında tekrar isyana kalkışınca Kahkaha kalesinde hapsedilmiştir.³

Sam Mirza'nın isyan etmesinden sonra Şii'lerin sekizinci imamı Ali er-Rıza'yı rüyasında gördüğünü iddia eden Şah Tahmasb, İmam Rıza'nın yanına gelerek kendisine Sam Mirza ile kavgaya girişmemesini tavsiye ettiğini ve onun kendisinden önce öleceğini, dolayısıyla da saltanata ulaşamayacağını haber verdiğini söylemiştir. Bu rüyadan sonra Şah'ın affına mazhar olan Sam Mirza, hayatının geri kalanını çoğunlukla ibadet ederek geçirmiştir. Bazen ticaretle de meşgul olan Sam Mirza, bir gün Meşhed'de Kur'an okurken Tevbe Suresi'nin 34'üncü ("Al-

¹ Handmir, *Tarih-i Habib'ü Siyer*, Neşr-i Muhammed Debirsiyaki, Cild-i Çeharem, Çaphane-i Haydari, Tahran, 1362, s.586.

² Bekir Kütükoğlu, "Şah Tahmasb", *Vekayinüvis Makaleler*, İstanbul, 1994.S.298-303

³ Gülşen Seyhan Alışık, "Sam Mirza", *TDVİA*, C.36, İstanbul, 2009, s.61; Tahsin Yazıcı, "Sam Mirza", *MEB, İ.A*, C.10, İstanbul,1987, s.139.

tın ve gümüşü yıgıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele”) ayetinden oldukça etkilenmiş ve adamlarını çağırarak ticaretten elde ettiği kazançtan ne kadar kaldığını sormuştur. Kendisine üç yüz tümen kaldığı söylenince, paranın tamamının fakirlere dağıtılmasını emretmiştir.⁴ Hayatı boyunca Şah Tahmasb’ın rakibi olarak yaşayan ve mücadele ederek şahlık tacını giymeyi düşünen Sam Mirza hayal kırıklıkları içerisinde 1567 senesinde vefat etmiştir.⁵

1. Tuhfe-i Sami

Şairlerin hayat hikayelerinden ve yazmış olduğu eserler hakkında bilgiler içeren tezkireler Türk ve İran edebiyatlarında çok görülen kitaplardır.⁶ İran coğrafyasında bulunan Türk kültürü ve Türkçe şiirler yazan şairler hakkında bilgiler de içeren Tuhfe-i Sami XVI. asrın Safevi İran’ında bulunan şairleri anlatan tezkiredir. Kitap adını müellifi olan Sam Mirzadan almıştır. Tezkire hakkında bir çalışmada M. Fuad Köprülü şöyle bahsetmiştir: “on altıncı asırda yetişmiş Türk ve İran şairleri ve bilhassa Azeri yani Şarki Oğuz Türk Edebiyatı hakkında malumat almak için müracaat edilecek başlıca menbalardan biri de Safevi Şehzadesi meşhur Sam Mirza’nın “Tuhfe-i Sami” adlı eseridir.”⁷ Sâm Mirza eserini yazarken Ali Şîr Nevâî’nin *Mecâlîsü’-n-nefâis*’inden etkilenmiştir. Şairler hakkındaki bilgileri toplarken şairler hakkında bilgisi olan kişilerle görüşmüş ve uzun araştırmalar yapmıştır.⁸ Sam Mirza tezkiresinde İran’ın toplumsal yapısı hakkında da bilgilere ulaşmak mümkündür. Sam Mirza’dan sonra tezkire yazan Ali Kulu Han, Rıza Kulu Han Hidayet gibi tezkireciler

⁴ Kadı Ahmed Kumî, *Hülasatü’l Tevarih*, Cild-i Evvel, Neşr: İhsan İşraki, Tahran: İntişrat-ı Danişgah-ı Tahran, 1383, s.552.

⁵ B. Reinert, “Sam Mirza”, *El*, Volume VIII, Leiden: E.J. Brill, 1995, s.1012

⁶ Mustafa Safayi Efendi, *Tezkire-i Safayi(Nuhbetü’l Asar Min Fevaidi’l -Eş’ar) İnceleme-Metin-İndeks*, Haz: Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s.1.

⁷ M. Fuad Köprülü, “Sam Mirza” ve Tezkiresi, *Hayat Mecmuası*, C.2/27, 1927, s.2-3, Akt: Adnan Karaismailoğlu, “Türk Edebiyatı Kaynaklarından “Tuhfe-i Sami” ve Altıncı Bölümünün Tercümesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 57, Aralık 1988, s.178.

⁸ Alışık, s.61

Tuhfe-i Samiden etkilenmiştir.⁹ Sam Mirza eserinde Safevilerin On iki imam Şiiliğini resmi mezheb ilan etmesinin etkisi hissedilmektedir. Örneğin Safevi devletinin düşmanı olan Özbek hükümdarı Abdullah Handan bahsederken onu kan dökücü bir zalim ve acımasız biri olarak tanıtmıştır. Onun Horasan ve İran'ın beldelerini harap ettiğini ve 40 binden fazla kişiyi öldürdüğünü söyleyerek abartılı ifadeler kullanmıştır. Şüphesiz Sam Mirza bu tür ifadeleri kullanırken Özbeklerle Safeviler arasındaki düşmanlığa göre tarafgir bir tutum sergilemiştir.¹⁰

Devrinin şairlerini anlattığı eserde daha önce duyulmuş bazı şairlerden de bahsetmiştir. Bahsettiği şairlerin bazıları başka bir tezkirede bahsedilmemiştir. Sam Mirza eserini 1550-1561 arasında yazmıştır. Safevi Devrinin şairlerini özellikle XVI. Asrın ilk yarısında yaşamış olan ve Farsça ile Türkçe şiirler yazan 714 şairin yaşamlarını kısa bir şekilde anlatmıştır. Eserin ilk bölümünde dönemin önemli Safevi sultanları ile Osmanlı ve Özbek sultanlarına ayrılmıştır. İkinci bölümde Seyyidlere ve Şii âlimlere, üçüncü bölümde devlet adamlarına, dördüncü bölümde devrin ünlü şairlerine, beşinci bölüm mahlaslarıyla ünlü şairlere, altıncı bölüm Türkçe yazan şairlere, yedinci bölüm ise aşk şiirleri yazan şairlere ayrılmıştır.¹¹ Bu eserin beşinci bölümü ilk olarak 1934 yılında Patna'da Mevlevi İkbâl Hüseyin tarafından dört yazma nüshası karşılaştırılarak neşredilmiştir. Vahid Destgirdi ise 1967 yılında bir yazma nüshasını inceleyerek eserin tamamını neşretmiştir.¹² Tuhfe-i Sami üzerinde yaptığımız bu çalışmada ise bizim kullandığımız baskı Fatma Engurani tarafından 1389(2010) yılında neşredilmiştir.¹³

2. Şair Seyyidler ve Şii Âlimler

Sam Mirza, Tuhfe-i Sami'de "*der zikr-i sadat-ı azam*" başlığı altında 111 seyyid şairin kısa biyografilerinden bahsetmiştir. "*der zikr-i ulema*" başlığı altında da 23 adet şair âlimden bah-

⁹ Altan Çetin- Kaan Dilek, *Safevi Tarihinin Kaynakları*, Ankara, 2017, s.33.

¹⁰ Sam Mirza-yı Safevi, *Tuhfe-i Sami*, Neşr: Fatma Engurani, Tahran, 1389. s.27.

¹¹ Alışık, s.61.

¹² Karaismailoğlu, s.179.

¹³ Sam Mirza-yı Safevi, *Tuhfe-i Sami*, Neşr: Fatma Engurani, Tahran, 1389.

setmiştir. Bu başlıklar altında zikredilen şairlerin tamamına çalışmamızda değinilmeyerek sadece Safevi Devletine hizmet eden, önemli görevler üstlenen şair âlim ve seyyidler incelenmiştir. İslam tarihinde Hz. Peygamberin soyundan gelen kişilere Seyyid adı verilmektedir. Seyyidler Müslümanlar arasında saygın bir konuma ve devlet adamlarının da teveccühüne sahip olmuşlardır.¹⁴ Sam mirzanın bahsettiği şair seyyidler ve âlimler resmi mezhep olan Şiiliğin yayılması için devletin ihtiyacı olan yerlerde görev almışlardır. Seyyidlerin devletle olan ilişkisi de şahların otoritesini sağlamlaştırıcı bir işlev görmüştür. Safeviler meşruiyetlerini sağlamlaştırıcı adımlar atmaya gayret göstererek Seyyidlerin ve fakihlerin itibarlarını arttırmayı devlet politikası haline getirmişlerdir. Safeviler Seyyidlere ve fakihlere dini otoritenin en üst makamları olan Sadaret, Şeyhülislam, Kazaskerlik gibi makamların yanı sıra kutsal mekânların ve vakıfların tevliyeti ve elçilik gibi vazifeler de vermişlerdir.¹⁵

Mesela; Şah Nureddin Nimetullah evladından olan Mir Abdalbaki hakkında şair olmasının yanısıra Şah İsmail döneminde Sadaret görevinde bulunduğu bahsedilmiştir. Mir Kıvamüddin Hasan adlı şairin ise seyyid ve İsfahan Nükabasından olduğu ve bir müddet İsfahan'da kaza işleriyle uğraştığını, aynı zamanda inşa hususunda mahir bir âlim olduğunu söylemiştir.¹⁶

Devletin resmi mezhebinin olan Şiiliğin ve Şiileştirme politikalarının etkisiyle şairlerin resmi mezhebe uygun davranmaları Sam mirzanın dikkatini celbetmiştir. Seyyid ve İsfahan nakiblerinden olan aynı zamanda Şah İsmail döneminde 7 yıl Sadr olarak görev yapan devrin önemli fıkıh âlimlerinden olan Şah Mazulledin Muhammedin İmamların türbelerini sık sık ziyaretle müşerref olduğunu ve İmam Rıza'nın türbesinde ibadetle meşgul olduğunu özellikle belirtmiş vefat edince de Kerbela'da

¹⁴ Mustafa Öz, "Ehlibeyt", TDVİA, C.10, İstanbul, 1994, s.500

¹⁵ Seyyid Haşim Akaçeri, Mukaddeme-i Ber Münasebat-ı Din u Devlet Der İran Asr-ı Safevi, Tahran: İntişarat-ı Tarh-ı Nu, 1389, s.111.

¹⁶ Sam Mirza, s.32.

defnedildiğini belirtmiştir.¹⁷ Şah Tahmasb'ın lalası Emir Han Musullu tarafından bir anlaşmazlık sonucu Horasan'da öldürülen Horasan bölgesi sadr'ı olan Mir Muhammed Yusuf'un Musullu Emir Han tarafından şehid edildiğini belirtmiştir. Sam Mirza bu anlaşmazlıkta Mir Muhammed'in şehid edildiğini belirterek devletin resmi politikası gereği alimlere olan teveccühü yansıtmıştır.¹⁸ Seyyidlerini tarif ederken "*Sadat-ı rezevi*" veya "*kerbelayi*" gibi unvanlarını da kullanarak onların kökeni hakkında önemli bilgiler vermiştir.¹⁹

Gonabad seyidlerinden olan Mirza Kasım'ı tarif ederken uzun müddet "*Dervişlik ve fakirlik*" durumunda kaldığını ve Şah İsmail'in fetihlerini anlattığı "*şahname*" adlı eserini yazdığını söylemiştir.²⁰ Bazı şairlerin ise İran'dan göç ederek Hindistan'a gittiğinden bahsetmiştir. Şah Tahir adlı şair Kaşan'da ikamet ederken Hindistan'a giderek Nizamşahlar devletinin bürokrasisinde yükselerek orada Safevilerin hilafına çalışmaya başlamış ve Şii itikadı ile ilgili olumsuz değerlendirmelerde bulunmuştur.²¹

Devrin siyasi ve dini durumu ile ilgili verilen bilgiler oldukça önemlidir. Mesela imam ve İmamzade türbelerini ziyaret etmek. Şiiliğin İran'da yayılışının tezahürü olarak görülebilir.²² Ayrıca Mekke'ye giderek hacı olan şairlerden bahsedilmesi on iki imam Şiilerinin İslam'ın temel şartlarını yerine getirdiğini kanıtlamak istediği fikri uyandırmaktadır.²³

Sam Mirza'nın verdiği bilgiler neticesinde Safevi toplumunda bulunan çeşitli toplumsal tabakalardan insanlar hakkında da bilgi sahibi olmaktadır. Örneğin Seyyid Emir Hüseyin, Abdal mahlasını taşıdığı gibi Mir Aziz adlı şair de Kalender mahlasını almıştır.²⁴ Kalenderi, Abdal gibi kisveler gösteren

¹⁷ Sam Mirza, s.32.

¹⁸ Sam Mirza, s.34.

¹⁹ Sam Mirza, s.36 ve s.41

²⁰ Sam Mirza, s.39.

²¹ Sam Mirza, s.42.

²² Sam Mirza, s.36.

²³ Sam Mirza, s.52

²⁴ Sam Mirza, s.59.

bu kişiler Safevi toplumunda Heteredoks zümrelerle bağlantılı kişilerin varlığını göstermektedir. Ayrıca bazı Seyyidlerin derviş gibi yaşadığı vurgulanmıştır. İmamzade Abdulazim türbesinin mütevellisi olan Mir İnaletullahın oğlu olan Emir Seyyid adlı şair ile ilgili bir olay onun İslam coğrafyasının farklı yerlerinde görülen dini kurallara karşı kayıtsız kalan derviş zümrelerine benzeyen davranışlar sergilediğini gösterir.²⁵ Emir sey-yid bir gün arkadaşlarıyla beraber iken uyumuş sonra da kalkıp namaz kılmıştır. Arkadaşları ona uykudan uyanıp nasıl abdest almadan namaz kıldığını sorarlar. O da şöyle cevap verir: “*Ben abdest alıp sonra uykuya gittim*”. Dediler ki “*sen uyudun ve abdestin batıl oldu*”. O da şöyle dedi: “Benim namazım uykuda batıl olmaz”. Emir sey-yid bu durumuyla ilgili şöyle bir beyiti vardır:

Mikoned pervane terk-i can u misuzed revan

Ta nebined şema-i hod ra meclis ara-yı kesan²⁶

Emir İbrahim Hüseyini de Sebvizar sey-yidlerindendir. Levend meşrep ve bikayd yani başıboş dolaşan birisi olarak kaydedilmiştir.²⁷ Seyyid Mir Kemal, Tebrizde Nasıriye medresesinin mütevellisi ve ihtisab-ı memalik görevlerinde bulunmuştur.²⁸ Mir Azizullah Ebher sey-yidlerindendir. Kazvinde ilim tahsil etmiştir. Medreselerde ilimle uğraşarak Şiiliğin yayılmasına katkıda bulunmuştur.²⁹ Mir Kazi Muhammed Verameyn sey-yidlerindendir. Babası Kazi Şükrullah orada kadılık yapmıştır. Kendisi ise Rey şehrinde Kelanter³⁰ görevindeydi. Sam mirza kendisinden “*hoş sohbet ve şirin kalam*” olarak bahsetmiştir.³¹

²⁵ Bu tür derviş örnekleri için Bkz. Eyüp Öztürk, *Velilik ile Delilik Arasında: İbnu's Serrac'ın Gözünden Muvelleh Dervişler*, İstanbul: Kitap yayınevi, 2013.

²⁶ Sam Mirza, s.62; Kelebek bedenini terk edince ruhu tutuşur da /birilerinin meclisini süslediğini görünceye kadar kendi göğünü göremez.

²⁷ Sam Mirza, a.g.e, s.64.

²⁸ Sam Mirza, a.g.e, s.47

²⁹ Sam Mirza, a.g.e, s.48

³⁰ Kelanter; İran coğrafyasında kurulan devletlerde asayiş ve adaletin sağlanmasından sorumlu olan kişiler için kullanılmaktadır. Bkz. Ayşe Atıcı Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah ve Dönemi (Siyaset-Teşkilat-İktisad-Din-Kültür) 1438-1467*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010, s. 256.

³¹ Sam Mirza, a.g.e, s.49

Mir İnyetullah Rey şehrinde İmamzade Seyyid Abdülazim'in türbesinin mütevellisi görevinde bulunmuş aynı vazifede oğlu emir Nurullah da görev yapmıştır.³² Mirza Kazi Ataullah Kazi Muhammedin kardeşidir. Şah İsmail'in hizmetinde bulunmuştur.³³ Emir Hümayun, Esferayin seyyidlerindedir. Nüktedan ve Şair bir kişidir. Gençlik yıllarında Irak'a gelmiş sultan Yakubun meclisinde bulunmuştur.³⁴

Mir Zeyni, Bedehşan seyyidlerindedir. Sam Mirza'nın özellikle İsmaili etkisi altında kalan Bedehşanlı bir seyyid hakkında bilgi vermesi ilginçtir. Kanaatimizce Mir Zeyni İmamiyye Şiasındandır. Zeyni'nin Hz. Ali ile ilgili şiirlerinden örnekler bulunmaktadır.³⁵ Seyyid Nurullah Kazvin seyyidlerindedir. Oldukça muttaki ve perhizkar alim olan Seyyid, Kazvin mescidinde Pişnemaz (imamlık) yapmıştır.³⁶

Mirza Muhsin Mir kasım Necefinin oğludur. Babasının Necefi nispetini taşıması Şiiler için kutsal olan Irak'ın Necef şehrinde İran'a geldiklerini gösterir. Esterabad'da yaşamıştır. Bazı zamanlar Siyah elbiseyle (siyahpuş) dolaşırdı. Muhtemelen İmam Hüseyin'in matemini tutardı. Ancak şehrin ayanından Şahab Zergir adlı bir esnafı katletmiş bu yüzden hapsedilmiştir.³⁷ Emir Hüseyin, Emir Abdülkerimin oğludur. Gilan'ın mutteber emirlerindedir.³⁸

Halife Esedullah: Halife Hidayetin oğludur. İsfahan'ın büyük seyyidlerindedir. Müttaki ve dervişliğe meyilli bir kişidir. Vaktinin çoğunu ders vermekle geçirmiştir.³⁹ Mir Sultan İbrahim, Özellikle Şii matem geleneğinde önemli bir unsur olan Kaside konusunda eserler vermiş bir şairdir. H.941 yılında Özbekler tarafından katledilmiştir.⁴⁰ Kazi İhtiyar adlı şair ise Ho-

³² Sam Mirza, a.g.e, s.62.

³³ Sam Mirza, a.g.e, s.49

³⁴ Sam Mirza, a.g.e, s.45

³⁵ Sam Mirza, a.g.e, s.65.

³⁶ Sam Mirza, a.g.e, s.65.

³⁷ Sami Mirza, a.g.e, s.66.

³⁸ Sami Mirza, a.g.e, s.44

³⁹ Sami Mirza. a.g.e, s.44.

⁴⁰ Sami Mirza, a.g.e, s.45.

rasanın Türbet şehriyendendir. Safevi devletinin kurulmasından önce Sulan Hüseyin Mirza zamanında Herat kadısı olarak görev yapmıştır. Bu duruma göre Safeviler kendisinden önceki devletlerde görev almış kişilerden yararlanmışlardır.⁴¹ Mir Ali Arab, Mir Hüseyin Kerbelai nin kardeşidir. Müttaki bir seyiddir. Emir Restemi ise Tebriz seyidlerindenendir. Horasanda fen ilimleriyle uğraşmış bir alimdir.⁴²

Mir Abdalbaki, İsfahan seyyitlerindenendir. İmamzade Zeynelabidin türbesinin tevliyeti görevinde bulunmuştur. Şah İsmail'in itibar ettiği bir kişidir.⁴³ Sam Mirza, Mir Seyyid Kabil'in Kaşan'ın sahihü'l neseb seyidlerinden olduğunu belirterek sahte bir seyid olmadığına dikkat çekmiştir.⁴⁴ Mir Sadreddin Muhammed Eskuyi, Tebrizin Eskuye köyündendir. Şah İsmail zamanından itibaren devlette yükselmeye başlamıştır. Üç kardeşiyle beraber devlete hizmete etmiştir. Sam Mirzaya göre tecrübesiz ve köylü olduğu gerekçesiyle (*Rustavi ve kem tecrübe*) erkân-ı devlet ve ayanlar kendisinden çok incinmiştir. Şah İsmail bu durumu öğrenince onu mertebesini düşürerek köyünde oturmaya mecbur etmiştir. Onun ordu-yu hümayuna gelmemesini emretmiştir.⁴⁵

Mir Hadi, Şah İsmail döneminde bir müddet ihtisab-ı me-malik görevinde bulunan Seyyid Mir hadi, ömrünün sonlarında İmam rıza türbesinin tevliyeti görevinde bulunmuştur.⁴⁶ Mir Kazi Muhammed, Verameyn seyidlerindenendir. Babası Kazi Şükrüllah bir süre oranın kadılığı görevinde bulunmuştur. Mir Kazi Muhammed ise Rey Kelanteri görevinde bulunmuştur.⁴⁷ Mir Kazi Ataullah, Kazi Muhammedin kardeşidir. Şah İsmail'in hizmetinde bulunmuştur.⁴⁸ Seyyid Hasan Kazi, Esterabad seyidlerindenendir. Şair ve âlimdir. Bir müddet Herat kadılığı yaptı.

---

⁴¹ Sami Mirza, a.g.e, s.46.

⁴² Sami Mirza, a.g.e, s.47.

⁴³ Sam Mirza, a.g.e, s.52

⁴⁴ Sam Mirza, a.g.e, s.54.

⁴⁵ Sam Mirza, a.g.e, s.55.

⁴⁶ Sami Mirza, a.g.e., s.38.

⁴⁷ Sam Mirza, a.g.e, s.48

⁴⁸ Sam Mirza, a.g.e, s.49

H.939 yılında Özbek Ubeyd Han'ın emriyle teşeyyü(Şiilik) bahanesiyle öldürülmüştür.⁴⁹ Emir Hanzade Haşim, Tirmiz sey-yidlerindendir. Önceleri Babürlü hükümdarı Hümayun şahın yanında avcılıktan sorumlu (mir şikari) idi. Daha sonra Hindis-tandan İran'a yönelerek Irak-ı acem bölgesine göç ederek Şah İsmail'in hizmetine girmiştir.⁵⁰ Mirza Rükneddin Mesud, Aslen Şirazlı olan Şair Mevlana Sadreddin Ali Tabib'in öğrencisidir. Şirazdan Kaşan taraflarına geçerek Şah İsmail'e katılmıştır. Bu durum Şah İsmail'in başlattığı huruc'un eli kalem tutan kesimler üzerinde dahi etkili olduğunun da bir göstergesidir. Şair Rükneddin H.946 senesinde vefat etmiştir.⁵¹

Kazi Abdulkadir Kerarvadi, Kum kadılığı görevini de yürütmüş olan bir şairdir.⁵² Molla Sunullah, Tebriz'de yaşamış olan şair Şirvanın Şah İsmail tarafından fethiyle ilgili bir kaside yazmıştır. H.944 senesinde vefat etmiştir. Mir Feyzullah, aslen Bağdatlıdır. İlk başlarda atabet-i aliyatta⁵³ bulundu. Daha sonra Irak-ı aceme giderek Kaşanda oturmaya başladı. Mevlana Şemseddin Haferiden ders almaya başladı. Bundan sonra 10 yıl boyunca Şiraz'da Mevlana Abdussammet'den ders aldı. Tebrizde Nasriye medresesinde ders verdi. Daha sonra kadılık yapmaya başlamıştır.⁵⁴ Kazi Şemseddin Muallim, Lahicanda doğdu. Şah İsmail oraya gittiğinde onun emrine girdi. Önce sadaret makamına getirildi. Bu görevinden sonra şehzadelerin eğitimiyle uğraştı.⁵⁵

Safevi Devletinin kurulmasından sonra kısa süre içerisinde İran'da Şiiliğin yerleşebilmesi ve taraftar toplaması hakkında Sam Mirza'nın tezkiresinde verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Örneğin Hoca Abdullah Beyani adlı alim Şah İsmail'in Horesan'a geldiği esnada onu karşılamak için zaviyesinde inzivaya

⁴⁹ Sam Mirza, a.g.e, s.50

⁵⁰ Sam Mirza, a.g.e, s.51

⁵¹ Sami Mirza, a.g.e, s.78

⁵² Sami Mirza, a.g.e, s. 82.

⁵³ Irak'ta İmamların türbelerinin bulunduğu mekân.

⁵⁴ Sami Mirza, a.g.e, s.76.

⁵⁵ Sami Mirza, a.g.e, s.78.

çekilmişken buradan çıkarak şahı karşılamaya gitmiş ve ona teveccühde bulunmuştur.⁵⁶ Mir Karbi adlı alim aslen Gilanlıdır. Kalender ve bazı heteresodoks grublarda görülen davranışlarda bulunmuştur.⁵⁷ Mevlana Rükneddin Mesud adlı alim aslen Şirazlıdır. Şirazdan Kaşan'a göç etmiş ömrünün son günlerinde Şah İsmail'e tabiblik yapmıştır.⁵⁸

Sonuç

Sam Mirza'nın tezkiresi Safevi Devletinin ilk kurulduğu döneme ait şairler hakkında bilgi vermesi açısından oldukça önemli bir eserdir. Özellikle çalışmamızda kullandığımız seyyid ve âlim şairlerin biyografileri İran'ın toplumsal yapısına ışık tutmuştur. Resmi mezhep olan Şiiliğin yayılması ve Safevilere gösterilen ilgi Sam Mirza'nın tezkiresinde açıkça gözlemlenmiştir. Devletin kurumsallaşması ve sürekliliği için duyulan ihtiyaca binaen âlimlere ve seyyidlere önemli görevler verilmiştir. Safevilerin soylarının peygambere dayandırma iddiaları seyyidlere olan teveccühlerini arttırmıştır. Ayrıca bürokratik görevler üstlenen âlimler ve seyyidlerin ilmi faaliyetlerden geri kalmadıkları da anlaşılmıştır. On altıncı asrın ilk dönemine ait şairler hakkında bilgiler veren eser ismi pek duyulmamış şairleri de tanıtmasından dolayı önemli bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır.

Çalışmamızda üzerinde durduğumuz şair seyyid ve âlimlerin ayırt edici özelliği İran'da yeni bir mezhebe dayalı olarak kurulan Safevi Devletinde gördükleri teveccühün ortaya çıkarılmak istenmesidir. Safevi şahlarının seyyid olma iddiaları meşruiyetlerinin en önemli dayanağını oluşturmuştur. Bu nedenle Sam Mirza çalışmasında seyyid şairlere daha fazla özen göstererek dini bürokraside yer alan seyyidlerden bahsetmiştir. Şair ulemanın Tezkirede yer alması ise Safevilerin ulemaya bakışlarını anlamamızı kolaylaştırmıştır. Safevilerin İran'da iktidarı ele geçirdikten sonra özellikle Şiiliğin yayılması için

⁵⁶ Sami Mirza, a.g.e, s.96- 97.

⁵⁷ Sami Mirza, a.g.e, s.67

⁵⁸ Sami Mirza, a.g.e., s.78

ulemaya duydukları ihtiyacı seyyidler ve Necef, Kerbela gibi şiiiler için kutsal olan şehirlerden gelen alimler karşılamıştır. Sam Mirza'nın kendi devrinde yaşayan şairleri topladığı eseri bu bağlamda değerlendirilerek Safevi Devletinin dini ve toplumsal hayatı anlamaya çalışılmıştır.

Kaynaklar

Alışık Seyhan, Gülşen, "Sam Mirza", TDVİA, C.36, İstanbul, 2009, s.61.

Arayancan, Ayşe Atıcı, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah ve Dönemi (Siyaset-Teşkilat-İktisad-Din-Kültür) 1438-1467*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010.

Akaçeri, Seeyid Haşim Mukaddeme-i Ber Münasebat-ı Din u Devlet Der İran Asr-ı Safevi, Tahran: İntişarat-ı Tarh-ı Nu, 1389.

Çetin, Altan -Dilek, Kaan, *Safevi Tarihinin Kaynakları*, Ankara, 2017

Handmir, *Tarih-i Habib'ü Siyer*, Neşr-i Muhammed Debirsiyaki, Cild-i Çeharem, Çaphane-i Haydari, Tahran, 1362.

Karaismailoğlu, Adnan, "Türk Edebiyatı Kaynaklarından "Tuhfe-i Sami" ve Altıncı Bölümünün Tercümesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 57, Aralık 1988.

Kumî, Kadı Ahmed, *Hülasatü't Tevarih*, Cild-i Evvel, Neşr: İhsan İşraki, Tahran: İntişarat-ı Danişgah-ı Tahran, 1383.

Kütükoğlu, Bekir, "Şah Tahmasb", *Vekayinüvis Makaleler*, İstanbul, 1994.

Köprülü, M. Fuad, "Sam Mirza" ve Tezkiresi, *Hayat Mecmuası*, C.2/27, 1927.

Mustafa Safayi Efendi, *Tezkire-i Safayi(Nuhbetü'l Asar Min Fevaidi'l -Eş'ar) İnceleme-Metin-İndeks*, Haz: Pervin Çapan, Ankara, 2005.

Öztürk, Eyüp, *Velilik ile Delilik Arasında :İbnu's Serrac'ın Gözünden Muvelleh Dervişler*, İstanbul: Kitap yayınevi, 2013.

Öz, Mustafa, "Ehlibeyt", TDVİA, C.10, İstanbul, 1994.

Reinert, B., "Sam Mirza", *El*, Volume VIII, Leiden: E.J. Brill, 1995.

Sam Mirza-yı Safevi, *Tuhfe-i Sami*, Neşr: Fatma Engurani, Tahran, 1389.

Yazıcı, Tahsin "Sam Mirza", MEB, İ.A, C.10, İstanbul,1987.